

INHOUD

1	Huiskamer en kerk	7
2	Rooms	17
3	Een kind van Maria	53
4	Twee geloven op een kussen	85
5	Wat God verbonden heeft	103
6	Een rooms huisgezin	128
7	Kapotte kerk	153
8	Beeldenstorm in het dorp	181
9	Mao in Nijmegen	200
10	De laatste pater	224
11	Een roomse en een stille dood	243
12	Een roomse afdruk	253
	Dankwoord en verantwoording	259
	Literatuur	264

HUISKAMER EN KERK

De kerk werd 'moeder' genoemd. Onze moeder de heilige kerk. Veel mensen hebben haar als zodanig ervaren, ook al was ze in het dagelijks leven een pottekijkster. De hemel was het einddoel, daar deed je het allemaal voor. Hoe je als katholiek God moest dienen, maakte je moeder, de heilige kerk wel uit.

– Marga Kerklaan, *Zodoende was de vrouw maar een mens om kinderen te krijgen*

Mijn moeder stierf en werd drie dagen later begraven bij mijn vader, op hun huwelijksdag. Mooier afgerond kon het niet, zeiden wij, de kinderen, tegen elkaar, en zeiden ook de aanwezigen tegen ons, als troost. Het was immers de dag geweest dat hun leven als man en vrouw begon, op Maria-Lichtmis, een in hun huwelijksjaar 1949 nog gevierd kerkelijk feest, waarvan ook toen al bijna niemand wist waar het precies om ging. Die tweede dag in februari was ook in een ander opzicht welgekozen. Op die dag kon het weer nogal winters romantisch zijn. Zo was het ook ruim een halve eeuw nadat ze elkaar het jawoord hadden gegeven. Over de zwarte vlaggetjes van de lijkwagen, over de kragen en jassen van familie en vrienden en over het kruis dat de misdienaar voor de kist uit droeg, lag een geruststellend waas van fijnmazig wit. Zelfs in het graf, dat wij, de kinderen, voor haar zouden dicht-

gooien – want op die laatste inspanning onzerzijds had ze recht, vonden wij –, was het transparante wit te zien dat de dag zo aangenaam licht maakte.

Het was alsof de God die mijn moeder had opgeroepen tot een leven van bedden verschonen, ook eens een gebaar wilde maken na alle uitsloverij harerzijds; alsof Hij haar wilde bedanken voor haar trouw aan de kerk en haar regels door royaal te morsen met de kleur die zij tot de hare had gemaakt. Wit was de kleur van de generatie katholieke meisjes waartoe zij behoorde. Ze trouwden – mits het leven, of gewoon een jongen, er niet voortijds tussen was gekomen – maagdelijk in het wit; hun dochters werden ‘bruidje van Christus’ in het wit; en ze geloofden in een blijmoedige en hooggestemde toonsoort. Want ondanks Colijn, de crisis en andere narigheden waren het optimistische tijden, die jaren waarin mijn moeder opgroeide.

Het sterven van mijn vader, twaalf jaar eerder, was theater geweest, tot aan het graf toe. De kuil, zo was afgesproken met de begrafenisondernemer, zouden wij zelf toedekken, net als we dat later bij mijn moeder zouden doen. We wilden, half-gelovig, driekwart-gelovig of ongelovig als we waren, nu eenmaal alles zelf doen, om zo als het ware in één dag goed te maken wat mijn vader vijfentwintig jaar tekort was gekomen aan gelovigheid van zijn zes kinderen. En zo liep ik op de dag van zijn uitvaart in misdienaarstoog, met een, besefte ik nadien, kijk op de wereld die niet alleen kon voortkomen uit aangedaanheid, maar die ook wees op het kindergeloof dat kennelijk weer over me was gekomen. Mijn oudste zus, die de verzamelde werken van Lenin en het Rode Boekje in huis had gebracht, zag ik het Onzevader meebidden met een overgave die deed denken aan het negenjarige meisje met het missaal in de hand op weg naar de kerk, dat ze eens was ge-

weest. Ze was weer even het kind dat geloofde, omdat het wilde behagen. Welbeschouwd was het geloof van mijn generatie, geboren in de jaren vijftig, blijven steken in de fase van loyaliteit aan de ouders, verder was het nooit gekomen, en misschien was het daarom ook zo gemakkelijk van ons afgeleden. Maar op deze dag was het er weer, als vanouds.

Bij het graf had ons even onverzettelijke als kortstondige religieuze activisme nog tot een scène geleid. In onze drang tot *Wiedergutmachung* hadden we buiten de plichtsgetrouwheid van de twee aanwezige grafdelvers gerekend, die het dichten van de kuil als hun onvervreembare plicht beschouwden. Dat zij hun schoppen zouden afgeven, er kon geen sprake van zijn. De kuil, er zat niets anders op, werd gedicht met handen en voeten en met behulp van een paar scherven van dakpannen die als schop dienstdeden. Ons aldus behelpend hadden we het gevoel dat we weer in de tuin achter het ouderlijk huis aan het wroeten en spelen waren. Het karwei gaf achteraf aan ons eendagsgeloof een bevredigende heroïek. Het theater dat voor mijn vader was opgevoerd, werd er nog grootser door, onze schuld kleiner. Zo moeten we dat althans hebben gevoeld, gaarne bereid als we waren om de lange jaren van niet aan de verwachtingen voldoen uit te wissen.

We waren vaderskinderen. Dat we ook kinderen van een moeder waren, ontdekten we twaalf jaar later, toen zij bezig was dood te gaan. Haar uitvaart was bij lange na niet zo'n theatrale gebeurtenis geweest als die van mijn vader. Het was katholiek en het was goed. De kerkklok had haar uitgeluid. De pastoor – het zeldzame type dat zo uit een seminarie uit de jaren vijftig kon zijn weggelopen – had rond haar dode lichaam de vereiste gebeden gesproken en de zegeningen verricht. Het wierookvat, het wijwatervat, het *In paradisum*, alles

was eraan te pas gekomen. Ook al had ze in haar laatste demente maanden niet meer naar God getaald, moeder zou het zo gewild hebben, hadden wij, in familievergadering bijeen, eendrachtig besloten.

Op de dag van haar begrafenis was onze godsdienstigheid beperkt gebleven. Alsof het geloof van mijn moeder er niets en dat van mijn vader er alles toe had gedaan. Zo had het mij toegeschenen. De lastige waarheid was dat we onze moeder niet terug konden betalen met gelovigheid. Dat besef las ik van de gezichten van mijn broers en zussen af, terwijl ze net als ik staarden naar de priester op het altaar dat ons ooit zo vertrouwd was geweest. Vanzelfsprekend deden we alles om haar 'zo mooi mogelijk weg te brengen'. Maar het punt was dat de schuld tegenover haar die ons gebaard had niet te vereffenen was door voor een dag terug te keren in de schoot van de moederkerk.

Zo ik ooit nieuwsgierig ben geweest naar de roomse deken die over het leven van mijn moeder en mijn vader was gelegd, dan was het wel op dat moment. Temeer omdat mijn moeder zich een leven lang schijnbaar heel behaaglijk had gevoeld onder die deken, ook toen haar generatiegenoten 'beminde gelovigen' er eind jaren zestig voorzichtig onder vandaan kropen en wij hem afwierpen.

In mijn praatje verwees ik ook naar de gebreken van de kerk. Het bracht de beminnelijke pastoor tot een kleine apologie vanaf het altaar: 'Jullie moeder heeft ook heel veel aan de rooms-katholieke kerk gehad. Haar leven en ook haar dood hebben er betekenis door gekregen,' zei hij. Wat haar leven betreft had hij natuurlijk gelijk.

In het kostershuis in Arnhem waar ze opgroeide, was de kerk nooit ver weg. Hoe dichtbij de kerk was, konden wij als kind als het ware uitmeten, want het kostershuis waar

mijn oma woonde, was door een smal poortje met een groene houten deur verbonden met de pastorietaan. Achter die deur op het binnenplaatsje, waar ook de wc was, begon een gewijde wereld, die wij als kinderen niet zomaar mochten betreden, alsof het de deur van het paradijs was, zo scheen het ons toe.

Er was nog iets met die deur, begreep ik jaren later. Door die deur was waarschijnlijk ooit de pastoor gekomen, als een dief in de nacht, om de grootouders van mijn moeder te vertellen dat hij 'de oplossing' wist voor Dina, hun dochter. Mijn moeder moest nog geboren worden toen de ramp zich aankondigde die ook over haar leven een schaduw zou werpen, en die en passant duidelijk maakte dat uit de deur van de pastorietaan niet enkel goeds kwam.

Eenvoudig gezegd: het katholieke leven van mijn moeder had ook een niet bepaald feestelijke kant, die haar blik op de kerk en haar bedienaren aangenaam kon verscherpen. Soms, op spaarzame momenten, getuigde zij van een gezonde, nuchtere kijk op de roomse neiging tot zelffelicitering, vooral als mijn vaders incidentele aanvallen van vroomheid haar wel eens te veel werden. Toch voedde zij ons, zoals dat heet, 'blijmoedig rooms' op, en wisten we lange tijd niet beter dan dat priesters op de paus na de meest voorbeeldige mensen op aarde waren.

Menige zaterdagmiddag droeg mijn moeder een van ons kinderen op een zelfgebakken cake van haar hand af te leveren op de dorpspastorie, waarvan het trappenhuis, dachten wij als zes- en zevenjarigen, tot aan de hemel reikte. Mijn vader was er op zijn manier evenzeer toe geneigd het de bedienaren van de kerk naar de zin te maken. Doorgaans met haar goedkeuring. Heel veel later, toen de kerk allang een randverschijnsel was geworden, hoefde de laatste roomse

priester die mijn vader had opgeduikeld om in zijn geloof te kunnen volharden, maar te wenken of mijn vader stond al klaar. Nog op hoge leeftijd, als zeventigjarige, lag hij onder de auto van 'de monseigneur' te sleutelen opdat deze op zondag naar een van zijn 'echte katholieke' schuilkerken kon rijden.

Toen ze overleden – mijn vader in 1993, mijn moeder in 2006 – was de rooms-katholieke kerk in Nederland op sterven na dood. Heel hun bestaan en een kwart – of minder – van ons leven had in het teken gestaan van een geloof dat niet meer bestond, althans niet meer op de oude vertrouwde, alles opeisende wijze. Het religieuze 'contract' tussen gelovigen en geloofsbedienaren had opgehouden te functioneren. De priester schonk geen hemel meer, geen vergeving, geen zegen en geen geluk. De gelovige zag niets meer in de gebruikelijke tegenprestaties zoals geen vlees eten op vrijdag. Er was ook bijna niemand meer die nog naar de kerk ging. In mijn geboortedorp waar vroeger bij een zondagse hoogmis drie- tot vierhonderd gelovigen bijeenkwamen, kinderen, vaders, moeders, opa's en oma's, zat nu een handvol gelovigen, voornamelijk ouderen. En zo was het welbeschouwd in heel Nederland. In steden als Amsterdam, maar ook in de zuidelijke, traditioneel katholieke steden werden de neogotische hallenkerken neergehaald om plaats te maken voor kleine en intieme gebeds- en ontmoetingsruimten, die op zondag ook weer akelig leeg bleven.

De priester van vroeger was zo goed als verdwenen, van de kerk was niet veel meer over en ook de God van mijn vader en moeder, die een jeugd lang ook onze God was, bleek niet meer dezelfde. Hij was in zekere zin onbetrouwbaar geworden, ten langen leste ingehaald door de geschiedenis waarvan Hij niet meer het begin en einde was, zoals we ooit hadden geleerd te zeggen. Van een almachtige God was Hij veranderd

in een soort vertrouwenspersoon of in een ‘iets’ waar je desgewenst aan kon geloven, aan kon twijfelen of waar je gewoon niets mee had. Een deel van ons kinderen had nog geprobeerd een vervanging voor Hem te vinden in Marx en Mao. Mijn ouders op hun beurt hadden troost gezocht bij de zeldzaam wordende priesters van de oude stempel, die net deden alsof er in de kerk en de samenleving helemaal geen jaren zestig waren geweest. Het had slechts tijdelijk geholpen. Een wereld was ontegenzeggelijk weggevaagd – curieus genoeg onder leiding van de voormalige voorgangers zelf, van de priesters, de paters, de monniken en de nonnen. De pracht en praal, de zekerheid van het heerlijke hiernamaals, de eindeloos beschermende sfeer waarmee de kerk haar gelovigen omringde, de missiepreken, de processies, de communicantenoptochten met bruidjes in het wit: het was allemaal weg en het zou nooit meer terugkomen. Heel die ‘grote draaikolk van religieuze gebeurtenissen waar je als gelovige bijna bewusteloos in rond cirkelde’, zoals Godfried Bomans het noemde, had plaatsgemaakt voor goedbedoelde woorden, goedbedoelde gebeden en gebouwen. De kerk was een zo goed als leeg instituut geworden van oude mannen en vrouwen met hier en daar een jonge priester of religieus uit Polen of Afrika. ‘We zijn een missiegebied geworden’, zo vatte mijn vader de situatie op het eind van zijn leven samen.

In onze kleine familiegeschiedenis tekende zich aldus de grotere geschiedenis van de katholieke kerk af. Wat door kerkhistorici ‘het verraad der clercken’ is genoemd, ondervonden mijn ouders hoogstpersoonlijk, vonden ze zelf. ‘De priesters hebben het er mooi bij laten zitten’ – hoe vaak heb ik het ze niet horen zeggen. Het was hun meest gebezigde commentaar op de jaren zestig en zeventig. Mijn vader wist het zeker, en mijn moeder stemde ermee in: de kapelaans en pas-

toors hadden, aangespoord door verkeerde professoren, ‘al het oude weggegooid’. Nog op zijn sterfbed in het ziekenhuis hield mijn vader vol in zijn afwijzing van wat hij niet anders kon zien dan de falende priesterkaste. ‘Ga eerst maar een ander pak aantrekken,’ zei hij tegen de pastor in broek en coltrui die kwam om hem het sacrament der stervenden toe te dienen. Daarna verdween hij weer in de mist van de ziekte die hem overweldigde, zijn slappe handen stevig om een kruisbeeld gevouwen. Doe een wit boordje om en kleed je als een priester, bedoelde hij. Mijn moeder moest erom glimlachen en wij ook. Zo kenden wij hem als een gelovige in ongelovige tijden.

Maar die gelovige tijden die aan deze gebeurtenis vooraf waren gegaan, hoe zagen die er eigenlijk uit, voor haar en voor hem en – nog weer later – voor hun kinderen? Wat had mijn zachtaardige ouders ertoe gedreven om zo hardnekkig vast te houden aan een gebiedende kerk, die feitelijk niet meer bestond? De ongelovige tijden die onverbiddelijk waren gevolgd op het georganiseerd hemelen op aarde, hadden hun schrik aangejaagd. Maar daar was niet alles mee gezegd. Er was iets wat hen bond aan geloof en kerk dat niet alleen uit gewoonte en verknochtheid aan de traditie te verklaren viel. Mijn moeder kon, haar tot op hoge leeftijd jubelende zingen ten spijt, heel af en toe ook schamper doen over de kerk en haar bedienaren. De kerk had haar veel gegeven, zoals de pastor op haar uitvaart had gezegd, maar de kerk had haar ook iets ontnomen. Dat was een familiegeheim waarin zij haar kinderen zo nu en dan liet delen, de spaarzame keren dat ze toegaf dat het net dat over haar leven was gespannen haar benauwde. Toch bleef zij de kerk trouw, door dik en dun, net als vele gelovigen. Sterker nog, toen de roomse kerk verdween, zochten mijn vader en moeder een vervangend betrouwbaar katholiek godshuis.

Het was alsof zij zich hun God niet zomaar lieten afnemen, alsof ze te veel in het roomse Opperwezen hadden geïnvesteerd om het van de ene op de andere dag los te laten.

In de wandkast op haar slaapkamer in ons ouderlijk huis moest op zijn minst een deel van het antwoord te vinden zijn op de vraag naar de motieven van mijn moeders geloofstrouw. Achter de bloemetjesjurken en het 'nette manteltje' lag daar de administratie van haar leven, ongeordend opgeborgen in mijn vaders sigarenkistjes, die dienstdeden als verpakking van haar verleden.

De vraag was natuurlijk wat de sigarenkistjes met inhoud zouden openbaren, en zo ook de schoenendozen en fotoalbums die erachter bleken te liggen. Wat maakten ze duidelijk over mijn moeder, mijn vader en ons en – niet minder belangrijk – wat voor een kerk en wat voor een soort gelovigen zouden achter deze briefjes en mapjes met inhoud vandaan komen? De vele ansichtkaarten bijvoorbeeld die mijn moeder tot op hoge leeftijd met Kerstmis ontving, en die in een rood lintje aan de huiskamermuur hingen; ongetwijfeld zou ik ze aantreffen, maar zouden ze me verder helpen om een beeld te krijgen van haar geloofswereld? Zou deze verzameling brieven en foto's me in staat stellen de even particuliere als algemene geschiedenis te schrijven van het katholicisme in de twintigste eeuw die ik voor ogen had?

Ik bekeek, las en sorteerde alles. Alleen zo kon ik ontdekken of het familieverleden geschiedschrijving kon worden. En midden in die documentatiewoede moest ik denken aan die paar zinnen die Kees Fens ooit geschreven had over zijn moeder.

Zij had nog maar één doel: haar kinderen verzorgen. Zij had nog maar één troost: haar geloof. Haar wereld was die van haar